

ŞEMSEDDİN CANDAR

(ö. 708/1308 [?])

Sinop ve Kastamonu civarına
hâkim olan
Candaroğulları Beyliği'nin kurucusu
(bk. CANDAROĞULLARI).

ŞEMSEDDİN FENÂRÎ

(bk. MOLLA FENÂRÎ).

ŞEMSEDDİN-i İTÂKÎ

(شمس الدين عتاقى)

(ö. XI./XVII. yüzyılın ilk yarısı)

Batı dünyasından etkilenen
ilk Osmanlı hekimlerinden biri.

Aslen Şirvanlıdır. *Teşrihu'l-ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesûfân* adlı eserinin mukaddimesinden anlaşıldığına göre Kur'an'ı ezberledikten sonra yirmi yılı aşkın bir süre naklî ve akfî ilimler üzerine tahsil görmüş, tıp ve eczacılığa dair temel eserleri okumuştur. XVI. yüzyılın sonlarında bölgede meydana gelen savaşlar ve iç karışıklıklar sırasında malları yağmalanmış, aile fertlerinden birçoğunu kaybetmiştir. 1604'te Şirvan bölgesi İran'a bırakılınca otuz yaşlarında iken memleketinden ayrılmak zorunda kalmış, IV. Murad döneminde (1623-1640) İstanbul'a gitmiştir. Tıp ve tabiat ilimleri okuduğu halde kimsenin kendisine değer vermediğinden, bu sebeple ömrünün boşa geçtiğinden yakınan Şemseddin-i İtâki nihayet devrin önde gelen şahsiyetlerinden İbrâhim ve Ali efendiler tarafından Türkçe bir anatomi (teşrih-i ebdân) kitabı yazması için teşvik edilmiş ve sadrazam Topal Receb Paşa'nın huzuruna çıkarılmış, Receb Paşa'nın tavsiyesiyle kendisine Haremeyn pâyesi verilmiştir. IV. Murad'a ithaf ettiği eserinde Receb Paşa'dan övgüyle söz ettiğine göre bu çalışmasını onun kısa sadâreti zamanında (Receb-Şevval 1041 / Şubat-Mayıs 1632) tamamlamış olmalıdır.

Şemseddin-i İtâki'nin *Teşrihu'l-ebdân*'dan başka bir eser yazıp yazmadığı bilinmemektedir. Öte yandan bazı tıp tarihçileri, bu kitabın telif değil Mansûr b. Muhammed b. Ahmed-i Şîrâzî'nin (VIII/XIV. yüzyıl) Farsça *Kitâb-ı Teşrihu'l-ebdân*'ının (nşr. Seyyid Hüseyin Rızâvî, Tahran 1383 hş.; nşr. Yûsuf Bîk Bâbâpûr, Kum 1384 hş.; nşr. Esin Kâhya – Betül Bilgen, tıpkıbasım, Türkçe ve İngilizce çevirileriyle bir-

likte, Ankara 2008) tercümesi olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Şemseddin-i İtâki'nin çalışması bu eserle karşılaştırıldığında gerek iç düzeni gerekse muhteva bakımından aralarında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir; hacim itibarıyla da İtâki'nin eseri daha geniş ve anatomi resimleri bakımından daha zengindir. Bununla birlikte kitabın en önemli kaynağının Mansûr-ı Şîrâzî'nin eseri olduğu anlaşılmaktadır. İtâki'nin kaynakları arasında Ebû Bekir er-Râzî, İbn Sînâ ve İbnü'n-Nefs de bulunmaktadır (eserin İslâm ve Batı tıbbındaki görüşlerle karşılaştırmalı olarak yapılan bir değerlendirmesi için bk. Kâhya, *Şemseddin-i İtâki'nin Resimli Anatomi Kitabı*, Latince metin, s. 11-109).

Teşrihu'l-ebdân Osmanlı Devleti'nde Batı etkisiyle yazılan ilk ilmi eserlerden biridir. İçindeki anatomi resimlerinden bir kısmı, XVI. yüzyılda modern anatominin kurucusu olarak kabul edilen Andreas Vesalius'un *Fabrica* adlı eserindekiyle büyük benzerlik göstermekte ve bu durum, söz konusu resimlerin muhtemelen bu eserden yararlanılarak çizildiğini akla getirmektedir. Özellikle beyin kesitlerinde ve bazı iskelet şemalarında bunu görmek mümkündür. Benzer resimler Doğu etkisiyle çizilmiş olanlardan çok farklıdır ve bunlarda Rönesans dönemi Batı resminde görülen üç perspektif anlayışı hâkimdir. Ayrıca eser, boyun omurlarının fonksiyonlarıyla ilgili açıklamalarda olduğu gibi *Fabrica*'dan etkilendiğini gösteren çeşitli bilgiler içermektedir. Kitabı değerli kılan önemli bir nokta da müellifin kendisine ait anatomi şemaları ve bunlarla ilgili yaptığı açıklamalardır. Örnek olarak beyinden çıkan sinirler ve özellikle dördüncü ve beşinci kafa çiftlerinin dağılımını gösteren şemalarla onlara

ait izahlar zikredilebilir. Bir kısmı resimli olmak üzere (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 464, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1476; İÜ Ktp., TY, nr. 2662) çeşitli nüshaları günümüze ulaşan *Teşrihu'l-ebdân* üzerinde Esin Kâhya doktora tezi hazırlamış (AÜ DTCF, 1971), eser daha sonra basılmıştır (bk. bibl.). Esin Kâhya bu kitabı ayrıca İngilizce'ye tercüme etmiştir (*The Treatise on Anatomy of Human Body and Interpretation of Philosophers*, İslamabad 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, III, 226; Abdülhak Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim* (Paris 1939), İstanbul 1970, s. 113-114; Veli Behçet Kurdoğlu, *Şair Tabibler*, İstanbul 1967, s. 184-186; Şeşen, *Fihrisü mahtûâtü'l-ıttıbbi'l-İslâmî*, s. 291; Esin Kâhya, *Şemseddin-i İtâki'nin Resimli Anatomi Kitabı*, Ankara 1996, Osmanlıca metin, s. 9-13, 236-239, Latince metin, s. 1-109; a.mlf., "Şemseddin-i İtâki'nin Resimli Anatomi Kitabı", *Araştırma*, VIII, Ankara 1970, s. 171-186; a.mlf. – A. D. Erdemir, *Medical Studies and Institutions in the Ottoman Empire*, Ankara 2008, s. 104-106.

ESİN KÂHYA

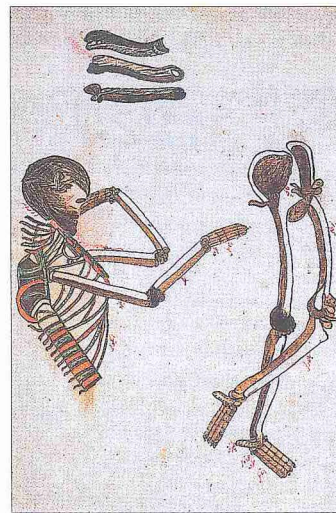
ŞEMSEDDİN SÂMÎ

(شمس الدين سامى)

(1850-1904)

Tanzimat'tan sonraki
Türk edebiyatının tanınmış gazetecisi,
sözlükçü ve dil bilgini,
tiyatro ve roman yazarı.

1 Haziran 1850'de Yanya (Janinë) vilâyetinin Ergiri (Gjirokastra) sancağına bağlı Pırmeti kazasının Fraşeri (Frashëri) köyünde doğdu. Arnavutça literatürde daha çok Sâmi Frashëri olarak tanınmıştır. Babası Hâlid Bey ile büyük babası Durmuş Bey, Berat'tan Fraşeri'ye gelip yerleşmiş timar

Şemseddin-i İtâki'nin *Teşrihu'l-ebdân* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 1476, vr. 1*, 33*)

